

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Сербина Руслана Андрійовича на дисертацію
Острович Ельзи Сергіївни на тему: «Адміністративно-правові засади
деінституалізації в Україні», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність дисертаційної роботи Острович Ельзи Сергіївни на тему: «Адміністративно-правові засади деінституалізації в Україні» не викликає сумнівів і заперечень. Адже вже понад 20 років у країнах Центральної та Східної Європи триває процес деінституалізації – сумнозвісні величезні дитячі установи для сиріт і дітей з обмеженими можливостями поступово ліквідуються. Водночас деякі дитячі установи старого типу зберігаються, а належні альтернативні рішення недостатньо розроблені. Тому процес реформ має тривати далі, але здійснюватися обережно, з урахуванням найкращих інтересів дитини. Адже наше основне завдання не в тому, щоб закрити дитячі будинки, а щоб домогтися успішного розміщення в сім'ю для будь-якої дитини, яка цього потребує. Такі кроки вимагають сильної політичної підтримки й достатніх бюджетних коштів. Крім цього, місцеві органи влади повинні взяти на себе частину відповідальності у забезпеченні допоміжних служб для дітей. На сьогодні вдалося досягти значного прогресу, тому вкрай важливо, щоб надання підтримки дітям з групи ризику не завадила нинішня економічна криза. Саме тому вкрай важливо створити належні адміністративно-правові засади деінституалізації в Україні. З викладеного вище очевидним є той факт, що подана на рецензування робота присвячена актуальній проблемі, розв'язання якої сприятиме подальшій розробці законодавчих пропозицій і проектів розвитку вітчизняного інституту деінституалізації.

Про актуальність обраного напрямку дисертаційного дослідження свідчить також те, що роботу виконано відповідно до Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та Плану заходів з реалізації її I етапу (розпорядження Кабінету

Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р); відповідно до «Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 10-р); у межах Плану заходів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 16 лютого 2016 р. № 2/02-16).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації, підтверджені теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства й міжнародної практики в цій сфері.

Передусім позитивним слід визнати чітке визначення авторкою об'єкта і предмета дослідження, що, на жаль, сьогодні не часто зустрічається в наукових роботах такого рівня. Правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило дисертантці зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою, донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму та зробити дисертацію вагомим внеском у правничу науку. Крім того, під час дослідження було використано широкий спектр загальнофілософських, загальнонаукових, логічних і спеціально-юридичних методів і прийомів наукового пізнання, застосування яких дозволило всебічно проаналізувати об'єкт дослідження. Усі вони застосовувались у взаємозв'язку та взаємодії, відповідно до поставленої мети й завдань, об'єкта і предмета дослідження.

З аналізу дисертації видно, що під час проведеного дослідження було використано не лише юридичну літературу, а й цінний емпіричний матеріал, що дозволило дисертантці досягти високого ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Очевидно, що авторка, працюючи над написанням дисертації, дотримувалася процедури систематизації наукової літератури під час її аналізу. У процесі дослідження дисертантка не абстрагувалась у наукову розробку проблеми, а поставила

конкретні та чіткі завдання, у зв'язку з чим дисертація отримала цікавий та корисний напрям не лише в науковому руслі, що дозволило одержати практичні результати, сформулювати корисні для практичного застосування висновки.

Аналіз рецензованої дисертації дає змогу стверджувати, що в результаті проведеного дослідження авторка досягнула визначеної мети й виконала поставлені завдання. Причому сформульовані висновки та пропозиції є досить аргументованими й оригінальними, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці.

Загалом на сторінках дисертації авторці вдалося розгорнути цікаву дискусію, використавши широкий спектр вітчизняних і зарубіжних науково-теоретичних та монографічних робіт з різних галузей наукових знань, що свідчить про поглиблений аналіз актуалізованої проблеми.

Таким чином, гарантією достовірності й теоретичної обґрунтованості наукових положень, сформульованих авторкою висновків і рекомендацій є правильно визначені мета й завдання дослідження, структура та логіка викладеного матеріалу.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова новизна праці полягає в тому, що в дисертації вперше на підставі узагальнення наукових праць учених та аналізу чинного законодавства, розкрито адміністративно-правові засади деінституалізації в Україні та надано науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо їх удосконалення. У результаті проведеного дослідження, з метою виконання поставлених завдань, сформульовано низку нових положень та висновків, науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зазначених засад.

У роботі враховано положення як національного, так і міжнародного законодавства, проаналізовано теоретичний та практичний матеріал, що стосується тематики роботи. Це дало змогу виробити новий підхід до

дослідження значної кількості проблем, якими означений процес впровадження інституту деінституалізації у вітчизняні реалії.

Переважає більшість положень, винесених авторкою на захист, і висновків є новими або містять значну частку новизни. Зокрема, дисертанткою уперше запропоновано авторське визначення поняття деінституалізація – це визначений та закріплений державою плановий процес поступального переведення певних груп населення у новостворені соціально сприятливі та комфортні для них умови, де вони можуть реалізувати усю повноту наданих їм прав, свобод та законних інтересів; обґрунтовано, що громадянські суб'єкти деінституалізації в Україні представлені громадськими об'єднаннями та благодійними організаціями, які у своїй повсякденній діяльності вирішують чимало завдань щодо реформування інституційного догляду та виховання дітей. Як представники різних верств суспільства, ці суб'єкти формують позитивне ставлення громадськості та держави загалом на деінституалізаційні процеси, що відбуваються в Україні, контролюють особливості їх протікання, здійснюють матеріально-фінансову, інформаційну, кадрову підтримку вказаних процесів (с.18).

Слушною слід визнати позицію дисертантки, відповідно до якої обґрунтовується – щоб процес деінституалізації мав позитивні зрушення, необхідно: а) адаптувати вітчизняне законодавство до міжнародних стандартів у сфері захисту прав уразливих груп населення, які перебувають під захистом та опікою держави; б) вивчати позитивний досвід процесу деінституалізації інших держав та впроваджувати його на національному рівні; в) здійснювати постійну консультативну, роз'яснювальну та інформаційну роботу з громадськістю, з метою залучення до процесу деінституалізації; г) брати участь у міжнародних урядових та неурядових організаціях щодо здійснення моніторингу та вивчення процесу деінституалізації інших держав; ґ) удосконалювати механізми своєчасного виявлення вразливих груп населення та забезпечувати їх улаштування; д) здійснювати постійну підготовку та перепідготовку соціальних працівників; е) збільшувати обсяги фінансування соціальної сфери (с.69).

Досить справедливо авторкою зазначено, що нормативно-правові основи деінституалізації в Україні нині перебувають у досить динамічному стані, що відображено у цілій низці документів наказового характеру, які мають конкретних виконавців, строки виконання та механізми реалізації зазначених приписів, що є дуже важливим у процесі здійснення трансформаційних процесів у державі. Акцентовано, що не залишилися поза увагою й треті особи, зокрема громадськість, неурядові організації, окремі фізичні та юридичні особи, які можуть сприяти удосконаленню інституційного догляду за дітьми з метою наближення його до міжнародних норм та стандартів, що є дійсно позитивними зрушеннями у нашому суспільстві (с.70).

Досить слушною є думка дисертантки з приводу того, що реалізація державної політики, спрямованої на деінституалізацію й, відповідно, реформування системи соціального захисту дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, потребує комплексної, планомірної, виваженої роботи з повним усвідомленням органами державної влади та органами місцевого самоврядування значення своєї роботи та відповідальності за неї. Така робота має здійснюватися відповідно до визначених програм, планів та обсягів фінансування, з метою всебічного захисту прав, свобод та законних інтересів дітей. Тому важливо визначити суб'єктів моніторингу за реалізацією уповноваженими органами та організаціями процесу деінституалізації (с.129).

Досить змістовно здобувачкою обґрунтовано висновок, що успішність реалізації процесів деінституалізації залежить від ефективної діяльності значної кількості суб'єктів цих правовідносин. З-поміж таких суб'єктів є ті, що діють на загальнодержавному рівні, а також інші, які у цій сфері суспільних відносин наділені особливим адміністративно-правовим статусом. Особливості адміністративно-правового статусу цих суб'єктів деінституалізації проявляються по-різному. Зокрема, може йтися про суб'єктів, які переважно здійснюють контрольню-наглядову діяльність за станом дотримання прав і свобод людини, зокрема дітей – Уповноважений

Верховної Ради України з прав людини та Уповноважений Президента України з прав дитини (с.134).

Не можна не відзначити такий позитивний момент, що дисертанткою було узагальнено досвід деінституалізації країн – членів Європейського Союзу, у зв'язку з чим, обґрунтовано, що процеси реформування інституційного догляду та виховання дітей тут відбувалися із значною підтримкою держави, зокрема фінансовою. Діяльність фостерних сімей детально регламентувалася у законодавстві країн, зокрема у трудовому. При цьому, успішність деінституалізації залежала не тільки від фінансової сторони питання, а й від належного кадрового й інформаційного забезпечення цих процесів. Важливу роль у реформуванні інституційного догляду та виховання дітей відігравали й різноманітні громадські формування, які впливали на відповідні державні органи. У більшості європейських країн інституційні заклади не припинили свого існування, проте набули нового вигляду, зокрема було значно підвищено комфортність перебування їх вихованців (с.179).

Таким чином, роботі притаманна наукова новизна, порушено низку невисвітлених вітчизняною юридичною наукою проблем, розв'язання яких дозволить більш ефективно впровадити інститут деінституалізації в нашої державі.

Повнота викладення наукових результатів в опублікованих працях здобувача.

Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти та висновки були висвітлені у 6-ти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та 4-ьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Перелік наукових праць здобувача й аналіз їхнього змісту засвідчують, що наукові результати, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження досить повно викладено у вітчизняних наукових фахових виданнях, пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення дисертаційної роботи.

За результатами розгляду роботи потрібно також звернути увагу дисертанта на такі дискусійні положення:

1. Так, заслуговує на увагу те, що дисертантка робить низку цікавих висновків стосовно сутності, змісту та призначення інституту деінституалізації. Окрім того, здобувачкою було слушно встановлено, що для деінституалізації важливим є нівелювати участь та вплив державних установ на життєдіяльність спеціальних груп населення (інвалідів, дітей-сиріт, недієздатних осіб), при цьому залишити державну підтримку середовищу, в якому здійснюється процес деінституалізації (с.68). Однак, на нашу думку, авторці окрім всього вказаного, необхідно було хоча б тезисно окреслити у чому саме полягає негативний вплив інституалізації.

2. На сторінці 177 дисертаційної роботи здобувачка пише: «доведено, що робота міжнародних організацій щодо впровадження деінституалізації в Україні має неабиякий вплив на процес реформування інституційного догляду у нашій державі», однак при цьому далі у висновках дисертантка так і не вказує: у чому саме конкретно полягає важливість діяльності міжнародних організацій у відповідній сфері.

3. У висновках до Розділу 3 дисертаційного дослідження здобувачка цілком справедливо вказує на значну кількість проблемних питань, вирішення яких є необхідним, з огляду на успішність проведення деінституалізаційних процесів в Україні. При цьому, під час розроблення конкретних кроків запровадження деінституалізації, особливу увагу необхідно приділити проблемам фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення цих і пов'язаних з цим, процесів. Зазначена проблематика має вирішуватися комплексно, оскільки акцент лише на окремій з наявних проблем, буде посилювати негативний вплив інших. Разом із тим, на нашу думку, авторці необхідно було вказати на те, що пішло не так у подоланні інституалізації в Україні?

4. На сторінці 130 дисертації здобувачка вказує, що «важливо постійно працювати над підвищенням рівня обізнаності населення щодо

позитивного впливу деінституалізації на дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах». Разом із тим, авторка так і не наводить конкретики стосовно того, як саме необхідно працювати над підвищенням рівня обізнаності населення щодо позитивного впливу деінституалізації

5. Окремо хотілося б уточнити про що саме йдеться у висновку авторки про те, що «процес деінституалізації у нашій державі, навіть за наявності політичної волі, не буде раптовим, а тому відповідно й радикальним, оскільки потребує значних економічних ресурсів» (с.69). Ми вважаємо, що дане твердження хоча і є логічним, однак при цьому не містить жодної практичної конкретики.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наведені вище критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти та непослідовності розгляду окремих положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові висновки, нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання, що полягає у визначенні теоретичних, правових та організаційних засад інституту деінституалізації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Тема дисертації є актуальною, сформульовані автором висновки та

рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для теорії адміністративного права, але й для правозастосовної практики.

Таким чином, дисертація, представлена Острович Ельзою Сергіївною є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку української науки адміністративного права та правозастосування.

У підсумку слід зазначити, що дисертаційне дослідження на тему «Адміністративно-правові засади деінституалізації в Україні» відповідає вимогам, передбаченим Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06 березня 2019 року, а його авторка – Острович Ельза Сергіївна – на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Руслан СЕРБИН